

Els diners de Mallorca de Ferran el Catòlic d'encuny mixtes

BERNAT AGUILÓ*

A Maria Antonia Far, *in memoriam*

Als números 48 i 49 d'*Acta Numismàtica*, especialment al darrer, es reflexionava sobre la reutilització d'encuny en la moneda mallorquina amb bust de perfil en distintes circumstàncies, tant històriques com productives.¹ Ara es poden apuntar novetats en el mateix sentit referides a la moneda de billó amb bust frontal que s'han fet avinents després dels articles esmentats, novetats que afecten especialment els diners de Ferran el Catòlic, tot i que amb conseqüències en les emissions de Carles I i Felip I d'aquest valor.

El punt de partida es fonamenta en la descoberta d'uns diners que combinen llegendes anteriors a la reforma monetària mallorquina de 1507/08 amb les posteriors. Recordem que, pel billó, mentre la iconografia no presenta canvis remarcables, a les llegendes són notables:²

Llegenda anterior a 1507 (sense abreuaments):

a/ +FERDINANDUS DEI GRACIA REX

r/ +ARAGONUM-ET MAIORICARUM

Llegenda posterior a 1507/08 (sense abreuaments):

a/ +FERDINANDUS R ARAGONUM

r/ +MAIORICARUM-CATOLICUS

* Investigador numismàtic. Membre de la SCEN (IEC).

1. AGUILÓ 2018: p. 177-198, i AGUILÓ 2019: p. 219-258.

2. Segons CAMPANER 1879: p. 173-174 i 303-313, no es va esmentar el canvi de llegenda a les ordenances reials relatives al billó, però el fet que s'adoptassin les fixades per a l'or i l'argent s'ha considerat un oblit insubstancial que no ha estat objecte de discussió per part dels investigadors.

La peça que presenta menys dificultats interpretatives és el diner que segueix, publicat per la casa de subhastes Ibercoin,³ i que, malgrat mostrar un estat de conservació millorable, no presenta dificultats de lectura destacables:

x1,5

1. Diner, billó.

a/ +FERDINANDUS·R·ARAGO; bust frontal amb tres creixents triangulars a cada banda.

r/ +ARAGON3-[ET] MAIO;⁴ creu tallant la llegenda.

Tant l'anvers com el revers presenten lletra gòtica.

Pes: 0,95 g Ø 16 mm Inèdit

Aquesta peça combina una llegenda d'anvers corresponent a la lògica de la reforma de 1507/08, mentre que el revers correspon a les llegendes anteriors a aquesta reforma, un fet que provoca l'anomalia de repetir Aragó a la llegenda. Òbviament, només va poder ser encunyat posteriorment a la data de la nova regulació.

La segona peça té més complicacions; curiosament fou coneguda molts pocs dies després de la primera, gràcies al numismàtic mallorquí Emilio Trilla:

x1,5

2. Diner, billó.

a/ +[FERDINANDUS. DE]I·GRA·REX; llegenda amb lletra gòtica i bust frontal amb dos creixents alineats a cada banda.

r/ +MAIORI3-CATOLIC; llegenda retrògrada amb lletra llatina,⁵ creu tallant la llegenda amb punts als intersticis.

Pes: 0,69 g Ø 15 mm Inèdit

3. Ibercoin, subhasta 29, 26 de setembre de 2019, lot 418.

4. Es podria fer la lectura ARIGON, com proposa Ibercoin en el seu catàleg, però tot i que fa la impressió que es va cometre aquest error a l'encuny, també sembla que va ser corregit amb uns gargots contrafets que volen representar la A.

5. La lectura en el sentit ordinari és CILOTAC-3IROIAM; per la tipografia s'han d'observar especialment la M i les A.

Al contrari que en el cas precedent, aquesta peça presenta un anvers anterior a la reforma i un revers posterior i, per tant, la referència a Aragó no hi és present.⁶ Així mateix, encara que la qualificam d'inèdita per la llegenda retrògrada, una peça molt semblant, pels punts als espais, va ser presentada per Campaner en dibuix,⁷ i aquest ha continuat essent usat per Miquel de Crusafont en els seus catàlegs,⁸ cosa que fa pensar que des de Campaner no havia estat vista, almanco per part dels estudiosos. S'ho paga observar, i comentar, també el dibuix a Campaner:

x1,5

Probablement, Campaner es va basar en un exemplar de conservació regular, especialment a l'anvers, de tal manera que ni ell ni Crusafont formularen una proposta de llegenda distinta de les que correspondrien a les posteriors a la reforma, en coherència amb un revers indubtable. Ara, a la vista dels exemplars anteriors, i significativament del segon, es pot formular una nova proposta de lectura:

a/ + FERDIN DEI GR...

r/+MAIORIC-CATOLIC (M gòtica, A llatina).

Es pot afirmar que la lectura completa de les llegendes de l'anvers s'assoleix combinant les dues peces conegudes que al revers porten punts.⁹ Però, resolt el problema de l'anvers, s'ha de dir que el revers presenta dificultats majors que s'han d'abordar sobre el diner fotografiat per les imprecisions a les quals pot induir el dibuix.

Els diners amb punt als espais són molt rars, però se'n troben a nom de Ferran II, de Carles I i de Felip I.¹⁰ Curiosament, i malgrat la distància temporal, tots ells presenten suficient unitat estilística com per suposar una elaboració d'encunyats coetània, l'ús de la lletra llatina (salvant la lectura de Campaner per la M) i la manca de travessar a la lletra A. Juntament amb els punts vora la creu, són unes constants difícilment atribuïbles a la casualitat.

6. Encara que el nom del rei no sigui visible, pels creixents del mestre Burguès i pel REX final de llegenda només es poden assignar a aquest monarca i a aquest moment històric.

7. Campaner 1879: làmina VI, núm. 14.

8. CRUSAFONT 2009: 531, Cru.C.G. 3104c.

9. BOVER 1855: p. 151, cita també una moneda mixta a la qual dona el núm. 15 de les de Ferran II amb la llegenda a/ +FERDI.DEI.GRA.REX i r/+MAIORICAR.CATOL, però, en no dibuixar-la, no es pot saber si portava punts. Amb tot, abunda en les reutilitzacions d'encunyats en aquests billons.

10. En coneixem set exemplars fotografiats, un de Ferran II, quatre de Carles I i dos de Felip I.

D'altra banda, tant els de Ferran com els de Felip presenten anomalies estilístiques en relació a la norma, especialment tipogràfiques:

- En el cas de Ferran, la lletra llatina només la trobam present en alguns raríssims reversos dels seus billons, mai en els anversos. En això, hi ha diferències respecte dels valors majors ja que hi ha sèries d'argent i d'or amb lletra llatina, les que varem denominar amb REX, però que no tenen equivalent identificat en el billó.¹¹

- En el cas de Felip I, els seus diners amb punts als espais són els únics billons coneguts de tot el seu regnat en què tant la M com la A no són gòtiques.¹² A més, comparteix la lletra llatina amb la sèrie d'argent que també la fa servir i que tampoc no porta marca de mestre de seca, i que convencionalment s'atribueix al mestre Pere Lluís Berard (1597-98).¹³

Pel que fa als billons de Carles I, l'ús de la lletra llatina és pròpia de tot el seu regnat, mentre que la lletra gòtica només es pot trobar en algunes reutilitzacions manifestes d'encunys de Ferran II i en la moneda de nova creació dels Vilallonga del darrer any del seu regnat.

Pel que fa a la lletra A sense travesser, descartades les A llatines acompanyades de M gòtica de Ferran II,¹⁴ les trobam rarament en Ferran II i més habitualment en Carles I.

Conclusions

1.- Per primera vegada ha estat possible documentar fotogràficament i analitzar exemplars amb encunys mixtos anteriors i posteriors a la reforma de la moneda de billó mallorquina de 1507/08.

2.- Res impedeix que els diners mixtos amb lletra gòtica, el núm. 1, poguessin ser batuts en moments molt pròxims al canvi normatiu.

3.- Els diners amb punts als espais de la creu de Ferran II presenten unes característiques tipogràfiques que permeten assegurar que fan servir encunys distants cronològicament al canvi normatiu, bé a finals del regnat de Ferran II, o bé ja durant el regnat de Carles I.

4.- La moneda amb punts als espais del travesser a nom de Felip I fou produïda amb encunys dels regnats anteriors, sense cap mena de dubte, tant per l'excepcionalitat de fer servir lletra llatina en aquest període, com perquè als anversos s'usa lletra gòtica.

11. AGUILÓ 2018: p. 179 i 180.

12. Segons AGUILÓ 2018: p. 193, en temps de Felip I apareix un neogoticisme en la tipografia monetària que no s'ha de confondre amb la reutilització d'encunys gòtics del temps de Carles I.

13. AGUILÓ 2018: p. 197.

14. AGUILÓ 2018: p. 179 i 180, més aviat romàniques pel travesser superior, sèrie amb R.

5.- Els diners mallorquins amb punts als espais de la creu del revers presenten una unitat d'estil que permet pensar en encunys produïts coetàniament però aprofitats en moments cronològics distints.

6.- S'ha d'estar atent a l'aparició de possibles diners de Ferran II amb anvers de lletra llatina, que permetrien donar més coherència cronològica a les característiques dels reversos d'aquests diners amb punts als espais.

7.- S'ha d'estar atent a l'aparició de nous indicis que apunten, o donin certesa, a la possible emissió de moneda en temps de Carles I a nom de Ferran el Catòlic.¹⁵

BIBLIOGRAFIA

AGUILÓ, Bernat, "El bust de perfil a la moneda de Mallorca (I): de Ferran II a Felip I". *Acta Numismàtica* 48, Barcelona, 2018, p. 177-198.

"El bust de perfil a la moneda de Mallorca (i II): de Felip II a Ferran VII". *Acta Numismàtica* 49, Barcelona, 2019, p. 219-258.

BOVER, Joaquín Maria, *Historia de la casa real de Mallorca y noticia de las monedas propias de esta isla*, Librería de Felipe Guasp, Palma, 1855.

CAMPANER Y FUERTES, Álvaro, *Numismática Balear*, establecimiento tipográfico de Pedro José Gelabert, Palma de Mallorca, 1879.

CRUSAFONT I SABATER, M. *Catàleg General de la moneda catalana. Països catalans i Corona catalano-aragonesa (S. V aC - S. XX dC)*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2009.

15. AGUILÓ 2019: p. 255-256 i nota 50.

Addenda

Altres diners relacionats i citats a l'article.

x1,5

A. Diner de Ferran II amb revers de lletra llatina i sense punts als espais de la creu.

x1,5

B. Diner de Carles I amb punts als espais.

x1,5

C. Diner de Felip I amb punts als espais.